

ԽՆԱՄԱԿԱԼՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹՅԱՆ, ԽՆԱՄԱՏԱՐՈՒԹՅԱՆ ՆԵՐՔՈ ՉՏՆԿՈՂ ԱՌԱՆՑ ԾՆՈՂԱԿԱՆ ԽՆԱՄՔԻ ՄՆԱՑԱԾ ԵՐԵՒԱՆՆԵՐԻ ԲՆԱԿԵԼԻ ՏԱՐԱԾՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԻՐԱՑՄԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀՀ-ՈՒՄ

Ռուբինա Պետրոսյան

ԵՊՀ քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ

Երեխայի ֆիզիկական, մտավոր, հոգևոր, բարոյական և սոցիալական զարգացման համար անհրաժեշտ կենսամակարդակի իրավունքի իրացման առումով կարևոր նշանակություն ունի օրենսդրությամբ սահմանված սանիտարական և տեխնիկական պահանջներին համապատասխանող բնակելի տարածությամբ ապահովված լինելը: Երեխայի չափահասության տարիքի հասնելու կամ այլ հիմքով խնամակալության և հոգաբարձության ու խնամատարության դադարման և սեփականության իրավունքով բնակելի տարածություն չունենալու դեպքում՝ վերջինիս բնակելի տարածությամբ ապահովելու պարտականությունը կրում է պետությունը:

Օրենսդիրը «Առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների սոցիալական պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքում¹ (այսուհետ՝ Օրենք) ամրագրել է առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների՝ իրենց բնակելի տարածության սեփականության կամ բնակելի տարածության օգտագործման իրավունքի պահպանության իրավունքը, իսկ 18 տարին լրացած՝ առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաներին, որոնք չունեն սեփականության կամ օգտագործման իրավունքով իրենց պատկանող բնակելի տարածություն և վերջին 5 տարիների ընթացքում չեն օտարել սեփականության իրավունքով իրենց պատկանող բնակելի տարածությունը, ընծեռում է նվազագույն սոցիալական չափորոշիչներին համապատասխան բնակելի տարածություն ստանալու իրավունք, բնակտարածությունը տրվում է արտահերթ՝ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության լիազորած պետական կառավարման մարմնի կողմից, բնակարան տրամադրելու կարգը սահմանում է Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը (Օրենքի 9-րդ հոդվ.): Բացի այդ, Ընտանեկան օրենսգրքում² առանձնակի շեշտվում է հոգեզավակի՝ բնակելի տարածության սեփականության օգտագործման, իսկ բնակելի տարածության բացակայության դեպքում՝ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով՝ բնակելի տարածություն ստանալու իրավունքը (Ընտանեկան օրենսգիրք, 138-րդ հոդվ., 3-րդ մաս):

Առանց ծնողական խնամքի մնացած ու խնամակալության և հոգաբարձության (այսուհետ՝ նաև խնամակալություն), խնամատարության ներքո գտնվող երեխաների բնակելի տարածության իրավունքի հիմնահարցը ցանկանում ենք քննարկել՝

¹ «Առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների սոցիալական պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքն Ազգային ժողովն ընդունել է 24.09.2002թ., ուժի մեջ է մտել 18.10. 2022թ., ՀՕ-411-Ն, ՀՀՊՏ 2002.10.30/46(221) Հոդվ.1054:

² ՀՀ ընտանեկան օրենսգիրքն ՀՀ Ազգային ժողովն ընդունել է 09.11.2004 թ., ուժի մեջ է մտել 19.04.2005 թ.: ՀՀՊՏ 2005.01.19/4(376) Հոդվ. 60:

հիմք ընդունելով վերոգրյալ իրավակարգավորումները, բնակարանային իրավահարաբերություններում խնամակալության, խնամատարության ներքո գտնվող երեխայի կարգավիճակը, իրավունքները, դրանց նկատմամբ անրագրված երաշխիքները, հիշյալ հարաբերություններում վերջինիս մասնակցության առանձնահատկությունները: Այսպես, գործող քաղաքացիական և ընտանեկան օրենսդրությունների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս երեխայի «բնակարանային իրավունքների» ածանցյալ լինելը իր օրինական ներկայացուցչի համապատասխան իրավունքներից: Այսպես, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի¹ (այսուհետ՝ Քաղաքացիական օրենսգրք) 23-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ տասնչորս տարեկան չդարձած անչափահասների կամ խնամակալության տակ գտնվող քաղաքացիների բնակության վայր է համարվում նրանց օրինական ներկայացուցչի՝ ծնողների, որդեգրողների կամ խնամակալների բնակության վայրը: Քաղաքացիական օրենսգրքի 38-րդ հոդվածի 2-րդ, Ընտանեկան օրենսգրքի 41-րդ հոդվածի 2-րդ, 53-րդ հոդվածի 3-րդ մասերի դրույթները հաստատում են թեզն առ այն, որ երեխան պետք է համատեղ բնակվի իր օրինական ներկայացուցչի հետ: Հետևաբար, մինչև տասնչորս տարեկան երեխայի օրինական ներկայացուցչի բնակության վայրի փոփոխությամբ վերջինիս բնակության վայրը ևս փոխվում է, և նա ծեռք է բերում այն բնակելի տարածության օգտագործման իրավունքը, որի նկատմամբ առաջանում են իր օրինական ներկայացուցչի համապատասխան իրավունքները. այդպիսի կախվածությունն իր օրինական ներկայացուցչի իրավունքներից պայմանավորված է անչափահասների ընդհանուր քաղաքացիաիրավական գործունակությամբ: Այսպիսով, սեփականության իրավունքով բնակելի տարածություն չունեցող՝ խնամարկյալի կամ հոգեգավակի՝ իր խնամակալի կամ խնամատար ծնողի հետ բնակվելու դեպքում առաջնային է դառնում վերջիններիս բնակելի տարածության՝ երեխայի լավագույն շահերին համապատասխանելու հարցը: Տվյալ դեպքում «երեխայի լավագույն շահի» բացահայտիչ է «Երեխայի իրավունքների մասին» կոնվենցիայի² (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) 27-րդ հոդվածի 1-ին մասը, համաձայն որի՝ մասնակից պետությունները ճանաչում են *յուրաքանչյուր երեխայի՝ իր ֆիզիկական, մտավոր, հոգևոր, բարոյական և սոցիալական զարգացման համար անհրաժեշտ կենսամակարդակի իրավունքը*: Նշված դրույթը ներառում է նաև համարժեք բնակարանային պայմանները³: Կոնվենցիայում ամրագրված է նաև, որ ծնողը(ները) կամ *երեխայի համար պատասխանատու այլ անձինք*, իրենց կարողությունների և ֆինանսական հնարավորությունների շրջանակներում, *կրում են երեխայի զարգացման համար անհրաժեշտ կենսապայմաններն ապահովելու հիմնական պատասխանատվությունը* (Կոնվենցիա, 27-րդ հոդվ., 2-րդ մաս): Մինչդեռ հարկ է նկատել, որ ՀՀ օրենսդիրը անձի՝ մշտական բնակության վայր չունենալը, ինչպես նաև սահմանված սանիտարական և տեխնիկական պահանջներին չհամապատասխանող բնակելի տարածություն ունենալը բացառող հանգամանք է դիտարկում միայն խնամատար ծնող դառնալու դեպքում, իսկ անչափահասի՝ խնամակալ դառնալու հարցում այս հանգամանքին

¹ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքն ՀՀ Ազգային ժողովի ընդունել է 05.05.1998 թ., ուժի մեջ է մտել 01.01.1998 թ.: ՀՀՊՏ 2005.01.19/4(376) Հոդվ. 60:

² «Երեխայի իրավունքների մասին» կոնվենցիան ընդունվել է Միավորված ազգերի կազմակերպության կողմից 20.11.1989 թ., ուժի մեջ է մտել 22.07.1993 թ.: ՄՊՀՀՊՏ 2008/Հատուկ թողարկում:

³ **Children deprived of parental care found in an EU Member State other than their own**, A guide to enhance child protection focusing on victims of trafficking, European Union Agency for Fundamental Rights, 2019 European Commission, 2019, էջ 74: Հասանելի է https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2019-children-deprived-of-parental-care_en.pdf հղումով 05.02.2021 թվականի դրությամբ:

որևէ իրավական նշանակություն չի տրվում (Ընտանեկան օրենսգիրք, 138.1-ին հոդվ., 1-ին մաս, 7-րդ կետ, Քաղաքացիական օրենսգիրք 37-րդ հոդվ., 3-րդ մաս): Կողմ լինելով պետության որդեգրած և իրականացնող երեխայի ընտանեկան դաստիարակությանը նախապատվություն տալու քաղաքականությանը, օբյեկտիվորեն ընդունելով այդ հարցում խնամակալության կառուցակարգի կիրառելիության տեսանկյունից առավել մատչելիությունը և օպերատիվությունը՝ այդուհանդերձ գործող իրավակարգավորումների պայմաններում խնամակալության հանձնվող երեխան կարող է հայտնվել այնպիսի բնակարանային պայմաններում, որը կարող է խաթարել նրա՝ Կոնվենցիայով ճանաչված՝ *անհրաժեշտ կենսամակարդակի իրավունքը, ինչը միանշանակ չի կարող բխել Ընտանեկան օրենսգրքի անկյունաքարային սկզբունք դարձած՝ երեխայի լավագույն շահից: Հետևաբար տրամաբանական կլինի երեխային խնամակալության (հոգաբարձության) հանձնելու դեպքում ևս որպես պարտադիր պայման ամրագրել խնամակալի (հոգաբարձուի)*՝ սանիտարական և տեխնիկական պահանջներին համապատասխանող բնակելի տարածություն ունենալու հանգամանքը: Այլապես ստացվում է, որ պետությունը խուսափում և ձևականորեն է միայն կատարում սոցիալական պաշտպանության իր վրա դրված պարտականությունը՝ երեխային խնամակալության հանձնելով անձի, որը հնարավոր է՝ չունի սահմանված պահանջներին համապատասխանող բնակելի տարածություն¹ այդպիսով, կարծես, պարզապես իրենից հեռացնելով վերջինիս: Մինչդեռ, Վճռաբեկ դատարանն իր նախադեպային որոշումներից մեկում արձանագրել է. «Հայաստանի Հանրապետությունը երեխայի իրավունքների իրականացման և պաշտպանության գործընթացում պարտավոր է ելնել միմիայն երեխայի լավագույն շահերից, երեխային ապահովել բարեկեցության համար անհրաժեշտ հոգատարությամբ»²:

Միավորված ազգերի կազմակերպությունը Կոնվենցիայի և միջազգային իրավական այլ փաստաթղթերով սահմանված՝ առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների բարեկեցությանը վերաբերող համապատասխան պահանջների առավել արդյունավետ իրականացմանը վերաբերող իր բազմաթիվ հրապարակումներում ընգծում է, որ բոլոր նախաձեռնությունները, որոշումները պետք է կիրառվեն, իրացվեն անհատական կարգով՝ ամենից առաջ նպատակ ունենալով ապահովել երեխայի անվտանգությունն ու պաշտպանությունը, ներառելով խտրականության բացառման սկզբունքին համապատասխան՝ յուրաքանչյուր երեխայի իրավունքներն ու շահերը³: Երեխայի՝ ֆիզիկական, մտավոր, հոգևոր, բարոյական և սոցիալական զարգացման համար անհրաժեշտ բնակարանային պայմանները հանդիսանում են նաև վերջինիս ինչպես Սահմանադրության 83-րդ հոդվածով ամրագրված

¹ Առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների տեղավորման հիմնախնդրին վերաբերող ուսումնասիրություններում հետազոտողները միայն կենսաբանական ծնողների դեպքում են անընդունելի համարում երեխայի հեռացումը ընտանիքից՝ անհրաժեշտ կենսամակարդակի բացակայության (ինչպես հաճախ նշվում է՝ աղքատության) հիմնավորմամբ: Համակարծիք լինելով այս տեսակետին՝ գտնում ենք, որ խնամակալի (հոգաբարձուի) կամ խնամատար ծնողի դեպքում անհրաժեշտ կենսամակարդակի առկայությունը օրենսդիրը պետք է ամրագրի պարտադիր հանգամանքների թվում: Այս մասին առավել մանրամասն տե՛ս հետևյալ https://www.childrightsconnect.org/working_groups/children-without-parental-care/ հղմամբ, 17.01.2021 թվականի դրությամբ:

² Տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի թիվ ԵԱԴԴ/1513/02/08 գործով 01.04 2011 թ. որոշումը:

³ ОБСЕ/Бюро Специального представителя и координатора ОБСЕ по борьбе с торговлей людьми, Тематическая публикация №9 “Торговля детьми и защита несовершеннолетних: Обеспечение защиты прав и удовлетворения потребностей детей, пострадавших от торговли людьми, в рамках существующих механизмов защиты детей”, 2019, էջ 26: Հասանելի է հետևյալ <https://www.osce.org/files/f/documents/d/2/413021.pdf> հղմամբ, 17.01.2021 թվականի դրությամբ:

սահմանադրական, այնպես էլ Կոնվենցիաի 26-րդ հոդվածի 1-ին մասով և մի շարք այլ միջազգային իրավական փաստաթղթերով (Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիր, Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիր և այլն) ամրագրված անձի՝ սոցիալական ապահովության իրավունքի բաղադրատարրն են: Իսկ սոցիալական ապահովությունը առհասարակ պետք է հիմնված լինի խտրականության բացառման և մատչելիության սկզբունքների վրա, իսկ խոցելի, միևնույն կարգավիճակն ունեցող և այս իրավունքի իրականացման գործում դժվարությունների հանդիպող անձանց համար՝ հատկապես: Միջազգային այլ կառույցները ևս ընգծում են, որ միջազգային իրավական փաստաթղթերը վավերացրած պետությունները պետք է իրականացնեն սոցիալական իրավունքների մատչելիության բարելավումներ՝ ելնելով խտրականությունների արգելքի սկզբունքից¹:

Ուստի, խնամակալության և խնամատարության դեպքում առաջ եկող վերը նշված իրավիճակների բացառման, երեխայի անհրաժեշտ կենսամակարդակի ապահովման և խնամակալության ու խնամատարության հանձնվող երեխաների դեպքում այս առումով ստեղծված անհավասար իրավիճակի վերացման և երեխայի լավագույն շահերի ապահովման նպատակով առաջարկում ենք Քաղաքացիական օրենսգրքի 37-րդ հոդվածի 2-րդ մասը լրացնել հետևյալ բովանդակությամբ նոր նախադասությամբ. *«Անչափահասի խնամակալներ և հոգաբարձուներ չեն կարող նշանակվել այն անձինք, որոնք չունեն մշտական բնակության վայր, ինչպես նաև այնպիսի բնակելի տարածություն, որը համապատասխանում է սանհիտարական և տեխնիկական սահմանված պահանջներին, եթե պետք է համատեղ բնակվեն խնամարկյալի հետ, և խնամարկյալը չունի սեփականության իրավունքով իրեն պատկանող սանհիտարական և տեխնիկական սահմանված պահանջներին համապատասխանող բնակելի տարածություն»:*

Օրենքի 9-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ բնակելի տարածություն չունեցող՝ առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաներին բնակտարածությունը տրվում է արտահերթ՝ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության լիազորած պետական կառավարման մարմնի կողմից: ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարությունն իրականացնում է սոցիալական բնակարանային ծրագիր բնակելի տարածության կարիք ունեցող սոցիալապես անապահով և հատուկ խմբերին դասված անձանց համար, որոնց ցանկը և «Բնակելի տարածություն ստանալու իրավունք ունեցող՝ սոցիալապես անապահով և հատուկ խմբերին դասված անձանց (ընտանիքներին) հաշվառելու և կացարան տրամադրելու» կարգը հաստատված է ՀՀ կառավարության 2015 թվականի սեպտեմբերի 10-ի N 1069-Ն որոշման N 1 և N 2 հավելվածներով: Երեխայի բնակելի տարածություն ստանալու իրավունքը ծագում է նրա 18 տարին լրանալու կամ անչափահասի՝ օրենքով սահմանված կարգով լրիվ գործունակ ձանաչելու օրը (հիշյալ որոշման 1-ին հավելված, 14-րդ կետ): Կացարանները բնակելի տարածություն ստանալու իրավունք ունեցող՝ առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների թվին դասվող անձանց, *մանկական խնամակալական կազմակերպությունների շրջանավարտներին տրամադրվում են 10 տարի ժամկետով* (1-ին հավելված, 42-րդ կետ 2-րդ ենթակետ): Մինչ-

¹ Այս մասին Սոցիալական համախմբվածության եվրոպական կոմիտեն ազդարարել էր դեռևս 2003 թվականի մայիսի 20-22-ը տեղի ունեցած 10-րդ ժողովում հաստատված սոցիալական իրավունքների բարելավմանն ուղղված առաջարկությունների նախագծում: Հասանելի է հետևյալ <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=51649&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383> հղմամբ, 18.01.2021 թվականի դրությամբ:

դեռ ՀՀ կառավարության հիշյալ որոշման որոշ դրույթների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ թեև որպես սույն որոշման շահառու հանդիսացող անձանց շրջանակ նշվում են «առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաները», այդուհանդերձ զուգահեռաբար նշվում են նաև «առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների թվին դասվող անձինք», «մանկատան շրջանավարտներ», «մանկական խնամակալական կազմակերպությունների շրջանավարտներ» հասկացությունները (1-ին հավելված, 31-րդ կետ, 9-րդ ենթակետ, 42-րդ կետ, 2-րդ ենթակետ): Հարկ է նշել, որ Որոշման 2-րդ կետի 3-րդ ենթակետի «գ» պարբերության համաձայն՝ բնակարանային ֆոնդում կացարան ազատվելու դեպքում այն Հայաստանի Հանրապետության աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարի որոշմամբ առաջնահերթ տրամադրվում է բնակելի տարածություն ստանալու իրավունք ունեցող անձանց (ընտանիքների) հերթացուցակում ընդգրկված մանկական խնամակալական կազմակերպությունների շրջանավարտներին¹:

Խնդրո առարկա հարցի համատեքստում անհրաժեշտ ենք համարում որոշակի տեսանկյունից քննարկել նաև «սեփականություն» ինստիտուտն ու հասկացությունը: ՄԻԵԴ-ը, անդրադառնալով «սեփականություն» հասկացությանը, նշել է, որ Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին Եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ Եվրոպական կոնվենցիա) կից 1-ին Արձանագրության 1-ին հոդվածի համաձայն՝ «սեփականություն» հասկացությունն ունի ինքնավար նշանակություն, այն չի սահմանափակվում ֆիզիկական բարիքների սեփականությամբ, գույքային որոշ այլ իրավունքներ և շահեր նույնպես կարող են համարվել «սեփականության իրավունքներ» և հետևաբար՝ «սեփականություն» Կոնվենցիայի իմաստով²: Ավելին, «սեփականություն» եզրույթը նշանակում է ոչ միայն «գոյություն ունեցող գույքը»³, այլև այն գույքը (իրավունքներն ու շահերը), որոնց նկատմամբ դիմումատուն առնվազն ողջամիտ կամ իրավաչափ սպասումներ կարող է դրսևորել⁴: Հետևաբար, Օրենքով ամրագրված բնակելի տարածություն ստանալու իրավունքը ևս «սեփականություն» է Եվրոպական կոնվենցիայի իմաստով, իսկ այս իրավունքներից օգտվող անձինք անկասկած ունեն ողջամիտ և իրավաչափ սպասումներ: Թեև պետությունը չի հրաժարվում այդ իրավունքները տրամադրելուց, սակայն ողջամիտ երաշխիքներ չի սահմանում այդ իրավունքների անխոչընդոտ, ժամանակին իրականացման համար: Օրենքի 9-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ պարբերությունում առկա հետևյալ **«18 տարին լրացած՝ առանց ծնողական**

¹ Պետք է նշել, որ ՈԴ օրենսդիրը, նպատակ ունենալով ևս մեկ գործիքով ապահովել առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների բնակելի տարածության պահպանության իրավունքը, Քաղաքացիական օրենսգրքի 292-րդ հոդվածի 4-րդ մասում ամրագրել է, որ «բնակելի տարածության օտարումը, որտեղ ապրում են ... սեփականատիրոջ ընտանիքի անդամ առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաները (ինչի մասին հայտնի է խնամակալության և հոգաբարձության մարմնին) պետք է կատարվի խնամակալության և հոգաբարձության մարմնի որոշմամբ, եթե այդպիսով շոշափվում են նշված անձանց օրենքով պահպանվող իրավունքներն ու շահերը»:

² St`u European Court of Human Rights, Iatridis v. Greece [GC], no. 31107/96, para. 54, Beyeler v. Italy [GC], no. 33202/96: Հասանելի է հետևյալ https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_5_ENG.pdf հղմամբ, 18.01.2021 թվականի դրությամբ:

³ St`u European Court of Human Rights, Van der Mussele v. Belgium, 23/11/1983, Series A no. 70, p. 23, para 48: Հասանելի է հետևյալ <https://hudoc.echr.coe.int/eng> հղմամբ, 18.01.2021 թվականի դրությամբ:

⁴ St`u European Court of Human Rights, Pine Valley Developments Ltd and Others v. Ireland, judgment of 29 November 1991, Series A no. 222, p. 23, para 51, Pressos Compania Naviera S.A. and Others v. Belgium, judgment of 20 November 1995, Series A no. 332, p. 21, para. 31: Հասանելի է հետևյալ <https://hudoc.echr.coe.int/eng> հղմամբ, 18.01.2021 թվականի դրությամբ:

խնամքի մնացած երեխաները, որոնք չունեն սեփականության կամ օգտագործման իրավունքով իրենց պատկանող բնակելի տարածություն և **վերջին 5 տարիների ընթացքում չեն օտարել սեփականության իրավունքով իրենց պատկանող բնակելի տարածությունը**, իրավունք ունեն ստանալու նվազագույն սոցիալական չափորոշիչներին համապատասխան բնակելի տարածություն» ձևակերպումը տարակարծությունների տեղիք կարող է տալ առ այն, թե որ պահից սկսած է հաշվարկվում բնակելի տարածությունը օտարելու 5 տարվա արգելքը. անձի 18 տարին լրանալուն նախորդող, թե՞ առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխա հաշվառվելուն նախորդող 5 տարիների ընթացքում: Օրենքի տրամաբանության մեջ դիտարկելով այն պետք է հաշվարկվի առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխա հաշվառվելու պահից: Ուստի, տարընկալումներից խուսափելու նպատակով, առաջարկում ենք հստակեցնել, որ խոսքը 18 տարին լրացած և առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխայի կարգավիճակի ձեռքբերման պահից սկսած 5 տարվա ընթացքում բնակելի տարածությունը օտարած չլինելու մասին է, քանի որ պետության բնակելի տարածությամբ ապահովելու պարտականությունն էլ ծագում է երեխայի՝ առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխայի կարգավիճակ ձեռք բերելուց՝ կենտրոնական հաշվառման պահից:

Նշենք, որ ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարությանն ուղղված մեր պաշտոնական հարցմանն ի պատասխան նշվել է, որ 2010 թվականից մինչ օրս առանց ծնողական խնամքի մնացած 20 անձանց հատկացվել է բնակարան¹, անհատույց օգտագործման պայմանագրով, սարքին վիճակում²: ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 685-րդ հոդվածի 1-ին մասի³ գույքի անհատույց օգտագործման լեզալ բնորոշումից հետևում է, որ այն չի ենթադրում անհատույց օգտագործման հանձնվող գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքի փոխանցում: Մինչդեռ Օրենքի 9-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ պարբերությունում ամրագրված «18 տարին լրացած՝ առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաները... իրավունք ունեն ստանալու նվազագույն սոցիալական չափորոշիչներին համապատասխան բնակելի տարածություն» ձևակերպումը և այն հանգամանքը, որ ՀՀ կառավարության 2019 թվականի նոյեմբերի 7-ի N 1555-Ն որոշմամբ ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարությանը զումար հատկացվեց «Հայաստանի Հանրապետության Մանկատան շրջանավարտներին բնակարանի ապահովում» միջոցառումը՝ բնակարանի գնման վկայագրերի տրամադրման միջոցով իրականացնելու համար, ապա սա ենթադրում է 18 տարին լրացած՝ առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաներին սեփականության իրավունքով տրամադրվող բնակելի տարածությամբ ապահովելու պետության պարտականության մասին: Այսպիսով պետք է արձանագրել, որ մինչև նշված վկայագրերի հանձնումը պետությունը չի կատարել կամ առնվազն պահանջվող ձևով չի կատարել Օրենքով իր վրա դրված պարտականությունը, քանի որ հատկացված բնակելի տարածությունները չեն տրամադրվել սեփականության իրավունքով և հատկացվել են միայն մանկատան շրջանա-

¹ ՀՀ-ում սոցիալական բնակարանները գտնվում են ք. Երևան, Թբիլիսյան խճուղի 3/14, ք. Մարալիկ, Շիրազի 25, 27, 33.34, ք. Սպիտակ, Վարպետաց թաղամաս, Երիտասարդության փ. հասցեներում:

² ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարության 2020 թվականի մարտի 30-ի զԳ/ԳԳ-2-3/9374-2020 գրություն:

³ Նշված հոդվածը սահմանում է, որ գույքի անհատույց օգտագործման պայմանագրով (փոխատվության պայմանագիր) մի կողմը (փոխատուն) պարտավորվում է գույքը հանձնել կամ հանձնում է մյուս կողմի (փոխառուի) անհատույց ժամանակավոր օգտագործմանը, իսկ վերջինս պարտավորվում է այդ գույքը վերադարձնել նույն վիճակում՝ հաշվի առնելով դրա բնականոն մաշվածքը, կամ պայմանագրով որոշված վիճակում:

վարտներին, մինչդեռ վստահ հնարավոր չէ ասել, որ, օրինակ՝ խնամակալության կամ խնամատարության ներքո գտնվող մյուս երեխաները չեն ունեցել բնակելի տարածությամբ ապահովվելու խնդիր և դեռ շարունակում են ունենալ, թե՛ ոչ, բացի այդ, առկա վիճակագրությունը փաստում է, որ բնակելի տարածություններ հատկացվել են ավելի քիչ թվով անձանց, քան հաշվառված են եղել, իսկ հատկացված բնակելի տարածությունները չեն հատկացվել ի սեփականություն:

Օտարերկրյա պետությունների դատական պրակտիկայի ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաներին պետության կողմից բնակելի տարածություն տրամադրելու ընթացքում եղել են դեպքեր, երբ պարզվել է, որ բնակելի տարածություն ստանալու իրավունք ունեցող՝ հերթացուցակում հաշվառված անձը տվյալ պահին ապահովված է եղել բնակելի տարածությամբ, օրինակ՝ տեղափոխվել է այլ բնակելի տարածություն՝ որպես վարձակալի ընտանիքի անդամ կամ բնակելի տարածության նկատմամբ իրավունք է ձեռք բերել այլ եղանակով: Կարծում ենք՝ նման իրավիճակներում կարևոր են հետևյալ հարցադրումների պատասխանները՝ անկախ բնակելի տարածության նկատմամբ սեփականության առաջացման եղանակից (ժառանգում, նվիրատվություն, առուվաճառքի պայմանագրի կնքում և այլն)՝ այն որքա՞ն բնակելի տարածություն է ընդգրկում, ի՞նչ վիճակում է գտնվում, չկա՞ն արդյոք այդտեղ ապրելու համար խոչընդոտներ: Այդուհանդերձ, պետք է նշել, որ այս առթիվ ծագած վեճերը քննող դատարանները միևնույն հանգամանքներին միանշանակ նույն իրավական գնահատականը չեն տվել: Մի խումբ դատավորներ իրենց վճիռներում նշում էին, որ անձնական միջոցների հաշվին բնակելի տարածության ձեռքբերումը չի կարող հիմք հանդիսանալ անձի՝ օրենքով երաշխավորված և ոչ իր կամքով չհրացված՝ արտահերթ բնակելի տարածություն ստանալու իրավունքից զրկելուն¹: Մեկ այլ խումբ դատավորներ անձի՝ բնակարանի տրամադրման պահին սեփականության՝ թեկուզև համատեղ սեփականության իրավունքով անձին պատկանող բնակելի տարածության առկայությունը դիտարկել էին պետության կողմից տրամադրվող բնակելի տարածության տրամադրումը մերժելու հիմք²: Կարծում ենք, որ քննարկվող իրավիճակում դատարանները պետք է ելնեն այն փաստի հաստատումից, թե արդյոք առանց ծնողական խնամքի մնացած և բնակելի տարածություն ստանալու իրավունք ունեցող անձանց հերթացուցակում հաշվառված անձը սեփականության իրավունքով բնակելի տարածություն ձեռք բերելուց (անկախ ձեռքբերման եղանակից՝ նվիրատվություն, ժառանգում, առուվաճառքի պայմանագիր և այլն) հետո դադարել է լինել բնակելի տարածության կարիք ունեցող, թե ոչ, այսինքն՝ արդյոք տվյալ բնակելի տարածությունը համապատասխանում է նրանց տրամադրվող բնակելի տարածություններին օրենսդրությամբ ներկայացվող պահանջներին, թե ոչ, իսկ այնպիսի այլ հանգամանքներ, ինչպիսիք են, օրինակ, սեփականության ձեռքբերման եղանակը, բնակարանի ապահովման իրավունք ունեցող անձի ընտանեկան դրությունը, ընտանիքի կազմը, տրամադրված բնակելի տարածության մակերեսը (որպիսիք կարող են վկայակոչվել հաշվառված անձանց կողմից), ապա դրանք քննարկվող իրավունքի ապահովման հարցում իրավական արժեք չեն կարող ունենալ, քանի որ բնակարանի արտահերթ տրամադրումը արտոնություն է, որը կրում է հասցեական բնույթ և ուղղված է հենց այս անձանց բնակելի տարածությամբ ապահովելուն:

¹ Сборник судебной практики в сфере защиты прав и интересов детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, составители: Головань А.И., Купцова О.Ю., Москва, 2016, էջ 52:

² Նույն տեղում, էջ 52-53:

«խնամատար ընտանիքի» ինստիտուտի ստեղծման և կայացման բնօրրան համարվող ԱՄՆ-ի, մասնավորապես Կալիֆորնիա նահանգի օրենսդրությամբ 18 տարին լրանալով, չափահասության հասնելու հիմքով այլևս խնամատարության ներքո չգտնվող նախկին խնամատար երեխաների, այնպես էլ առանձին ապրելու ցանկություն ունեցող և սահմանված պահանջներին բավարարող խնամատար երեխաների համար ամրագրված են բնակարանի իրավունքի, կեցության ապահով և անվտանգ պայմանների ապահովման համար նախատեսված գործուն երաշխիքներ պարունակող հստակ ծրագրեր¹: Մասնավորապես նախատեսված է այնպիսի ծրագիր, ինչպիսին է «Անցումային բնակարան» ծրագիրը², որը բաղկացած է «Անցումային բնակարանային տեղավորման» ծրագրից (16-18 տարեկան խնամատար երեխաների համար), «Անցումային բնակարանային տեղավորման լրացուցիչ» ծրագրից (խնամատարության ներքո գտնվող 18-21 տարեկան չափահասների համար³) և «Անցումային բնակարանային տեղավորման լրացուցիչ» ծրագրից (մինչև 24 տարեկան չափահասների համար, ովքեր այլևս խնամատարության ներքո չեն)⁴: Այս ծրագրերում ընդգրկվելու, ծրագրի իրականացման ողջ ընթացքի, վերահսկման գործում առանցքային դերակատարում է վերապահված սոցիալական աշխատողին: Նրան է վերապահված յուրաքանչյուրի անձնական գործի, անհատական հատկանիշների հաշվառմամբ անհատական պլանի կազմումը, համապատասխան ծրագրում ընդգրկումը և վերահսկողության իրականացումը: Այսպիսով, նախ չափահասության տարիքի հասնելը չի համարվում խնամատարության դադարման անվերապահ հիմք (օրինակ՝ եթե անձը ունի առողջական խնդիր և դրանով պայմանավորված չի կարող աշխատել, ինքնուրույն վաստակել և ապրել), երկրորդ՝ դադարման դեպքում ևս պետությունը պարտավորություն է ստանձնում տարբեր ծրագրերի միջոցով աջակցելու բնակելի տարածության խնդրի լուծման հարցում⁵:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ արձանագրենք հետևյալը. նախ՝ միևնույն կարգավիճակն ունեցող, սակայն խնամքի և դաստիարակության տարբեր ձևերի ներքո տեղավորված երեխաների հանդեպ այս հարցում ներպետական օրենսդրությամբ դրսևորված է խտրական մոտեցում, և առաջնություն տրվում է՝ ելակետ ընդունելով երեխայի տեղավորման ընտրված ձևը, որը, կարծում ենք, ոչ բոլոր դեպքերում է արդարացված: Երկրորդ՝ գործող իրավական ակտերից և ոչ մեկում չի նշվում, թե

¹ Տե՛ս **Legal rights of teens in out-of-home care**, youth law center, revised september 2014, էջ 13, 33-39: Հասանելի է հետևյալ <https://ylc.org/wp-content/uploads/2018/11/legal-rights-of-teens-2014.pdf> հղմամբ, 18.01.2021 թվականի դրությամբ:

² Ներառում է խնամատարությունից դուրս գալու դեպքում խնամատար երեխային բնակարանի և այլ ծառայությունների հարցերում օժանդակման միջոցառումներ, որոնց կատարումն իրականացվում և ընթացքը վերահսկվում է շրջանային տեղական կառավարման մարմինների կողմից:

³ Կալիֆորնիայի օրենսդրությունը խնամատարության ներքո մնալու հնարավորություն է ընձեռում չափահասության տարիքի հասած (18 տարին լրացած), օրենքով սահմանված որոշակի իրավիճակներում (օրինակ՝ բժշկական ցուցումի համաձայն՝ անաշխատունակ, ինքնուրույն կենցաղ վարելու անկարող) գտնվող անձանց մինչև 21 տարին լրանալով:

⁴ Առաջին երկու ծրագրերը թույլ են տալիս ապրելու վերահսկվող անկախ միջավայրում՝ բնակարանում, հանրակացարանում, տանը, հյուրընկալ ընտանիքում (host family) և այլն), իրենց կողքին ապրող չափահասի վերահսկմամբ կամ առանց դրա, որի մասին հոգում է պետությունը: Այդ ընթացքում ծրագրի շահառուներին ներկայացվում են որոշակի պահանջներ՝ կրթություն ստանալու, սեփական եկամտի ձեռքբերման համար աշխատելու և այլն: Տեղական կառավարման մարմինները այս հարցերում ևս տրամադրում են համապատասխան օժանդակություններ՝ այդպիսով օգնելով անձին՝ պատրաստվելու ինքնուրույն կյանքի:

⁵ Տե՛ս **Legal rights of teens in out-of-home care**, նշված աշխատ., էջեր 13, 33-39:

հաշվառման վերցված՝ բնակարանի կարիք ունեցող անձանց ցուցակներն ինչ առաջնահերթությամբ են կազմվում¹: Եթե խնամակալության և հոգաբարձության դեպքում նման մոտեցումը կարելի է պատճառաբանել մեր երկրում առկա այն վիճակագրությամբ, որ խնամակալներ (հոգաբարձուներ) ՀՀ-ում մեծամասամբ դառնում են երեխաների հարազատները² և չափահասության տարիքի հասնելուց հետո ևս իրենց նախկին խնամարկյալին առանց տանիքի չեն թողնի (թեև հակառակը ևս բացառված չէ), ապա պայմանագրային հիմունքներով իրականացվող խնամատարության դեպքում նույնը հնարավոր չէ պնդել: Ընդունելով, մանկատների շրջանավարտների ընտանեկան դաստիարակության բոլոր ձևերից զրկված լինելով պայմանավորված պետության առանձնակի հոգածությունը վերջիններիս նկատմամբ՝ այդուհանդերձ կարծում ենք, որ տեղավորման մյուս ձևերի ներքո գտնված, միևնույն կարգավիճակն ունեցող երեխաների դեպքում ընդգծված խտրական մոտեցում դրսևորելը հակասում է ինչպես սոցիալական պետության էությանը, այնպես էլ խտրականության արգելման սկզբունքին:

Ընդունելով, որ պետության համար առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաներին բնակելի տարածությամբ ապահովելու պարտականության կատարումը ենթադրում է զգալի ֆինանսական միջոցներ, դժվարություններ, այդուհանդերձ առկա խնդիրները պահանջում են լուծումներ, որոնց հաղթահարման նպատակով առաջարկում ենք հետևյալը.

- պետությունն իր սոցիալական քաղաքականությունը պետք է կառուցի այնպիսի ձևաչափով, երբ մի կողմից օբյեկտիվորեն հաշվի կառնվեն խոցելի խմբում գտնվող այս անհատների կողմից բնակարանային խնդրի լուծման սեփական հնարավորությունները, մյուս կողմից՝ պետության հնարավորությունների հանգամանքը: Այս ձևաչափի կիրակման համար պետք է մշակվի և կենսագործվի այնպիսի մի կառուցակարգ, որը հնարավորություն կտա, ըստ առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխայի անապահովության աստիճանի, 18 տարին լրանալիս վերջինիս ապահովել անհրաժեշտ բնակելի տարածությամբ,

- առկա խտրական մոտեցման հաղթահարման նպատակով պետք է օրենքի մակարդակում ամրագրվի առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաներին բնակարան տրամադրելու առաջնահերթությունը (այս պահի դրությամբ իրավական ակտերի որևէ մակարդակում ամրագրված չէ)՝ պայմանավորված առավել բարձր իրավաբանական ուժ ունեցող իրավական ակտերի որոշակի համեմատական կայու-

¹ ՀՀ կառավարության 2003 թվականի հուլիսի 23-ի N 983-Ն որոշման (ՀՀ կառավարության 2013 թվականի 894-Ն որոշմամբ ձանաչվել է ուժը կորցրած) 1-ին կետով հաստատված առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաներին բնակարան տրամադրելու կարգի 12-րդ կետով ամրագրված էր հետևյալ առաջնահերթությունը՝ ա) 3 և ավելի անչափահաս երեխա ունեցող անձինք, բ) 1-ին և 2-րդ խմբերի հաշմանդամներ, գ) 2 անչափահաս երեխա ունեցող անձինք, դ) մեկ անչափահաս երեխա ունեցող անձինք, ե) միջին մասնագիտական և բարձրագույն ուսումնական հաստատություններ ավարտածներ, զ) բնակության համար ոչ պիտանի վայրերում բնակվողներ, է) ժամկետային զինվորական ծառայություն անցածներ, ը) ժամանակավոր բնակվողներ, թ) ազգականների մոտ բնակվողներ, ժ) վարձով բնակվողներ, ձա) ազատագրված վայրերից վերադարձածներ, ժբ) բնակարանի կարիք ունեցող մյուս անձինք:

² Տես օրինակ Երևան քաղաքի Աջափնյակ վարչական շրջանի ղեկավարի 27.10. 2009թ. N 1, 03. 05.2010թ. թիվ 120, 01. 02. 2010թ. թիվ 04 որոշումները, Տավուշի մարզի Իջևանի քաղաքապետի 2016 թվականի 11. 03.2016թ. N119 որոշումը:

նությամբ, դրանցում կատարվող փոփոխությունների համար անհրաժեշտ համեմատաբար տևական ժամանակին և առավել լուրջ հիմնավորումներին,

- առաջնահերթություններ սահմանելիս ելակետ պետք է ընդունել անձի՝ առաջին՝ առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխա հաշվառված լինելը, երկրորդ՝ բնակելի տարածության տրամադրման պահին սեփականության կամ օգտագործման իրավունքով բնակելի տարածություն չունենալը, երրորդ՝ «առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխայի» կարգավիճակ ձեռք բերելուն հաջորդող 5 տարիների ընթացքում սեփականության իրավունքով իրենց պատկանող բնակելի տարածությունը օտարած չլինելը, չորրորդ՝ չափահասության տարիքի հասնելով՝ սեփական միջոցների հաշվին կամ այլ եղանակով բնակելի տարածություն ձեռք բերելու հնարավորության բացակայությունը (ժառանգության, նվիրատվության կամ որևէ այլ գործարքի արդյունքում գույք (անշարժ գույք, դրամական միջոցներ և այլն), ձեռք բերած չլինելը կամ այնպիսի եկամտի բացակայությունը, որը հնարավորություն է տալիս լուծելու իր բնակելի տարածություն ունենալու խնդիրը¹,

- ելակետ չի կարող ընդունվել նախկինում երեխայի նկատմամբ ընտրված խնամքի և դաստիարակության ձևը:

ЗАДАЧИ РЕАЛИЗАЦИИ В РА ПРАВА НА ЖИЛОЕ ПОМЕЩЕНИЕ ДЕТЕЙ, ОСТАВШИХСЯ БЕЗ ПОПЕЧЕНИЯ РОДИТЕЛЕЙ, НАХОДЯЩИХСЯ ПОД ОПЕКОЙ, ПОПЕЧИТЕЛЬСТВОМ И В ПРИЕМНОЙ СЕМЬЕ

Рубина Петросян

Аспирант кафедры гражданского права ЕГУ

Обеспечение жилым помещением, соответствующим требованиям закона, детей, оставшихся без попечения родителей, находящихся под опекуном, попечительством и в приемной семье, необходимо для гарантирования физического, умственного, духовного, нравственного и социального развития ребенка, а также для обеспечения права детей на необходимый уровень жизни.

Между тем, согласно законодательству РА, исходя из выбранной формы ухода и воспитания ребенка, в вопросе реализации права детей, имеющих одинаковый статус на получение жилого помещения, закреплён дискриминационный подход, не вытекающий из основополагающего принципа Семейного кодекса РА - обеспечение «наилучших интересов ребенка», а также не соответствующий конституционному запрету дискриминации.

¹ Այս հանգամանքները պետք է հաստատվեն իրավասու մարմինների կողմից:

ISSUES OF IMPLEMENTATION IN THE RA OF THE RIGHT TO HOUSING FOR CHILDREN LEFT WITHOUT PARENTAL CARE, WHO ARE UNDER GUARDIANSHIP AND IN A FOSTER FAMILY

Rubina Petrosyan

Post-graduate student at the YSU Chair of Civil Law

The provision of living quarters that meet the requirements of the law for children left without parental care, who are under guardianship, guardianship and in a foster family, is necessary to ensure the physical, mental, spiritual, moral and social development of the child, as well as to ensure the right of children to the required standard of living.

Meanwhile, according to the legislation of the Republic of Armenia, based on the chosen form of childcare and upbringing, a discriminatory approach is enshrined in the implementation of the right of children with the same status to receive housing, which is not based on the fundamental principle of the Family code of the RA - ensuring the "best interests of the child", but also inconsistent with the constitutional prohibition of discrimination.

Բանալի բառեր – առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխա, բնակելի տարածության իրավունք, խնամակալություն, հոգաբարձություն, խնամատար ընտանիք, խնամարկյալ, հոգեգավակ, անհրաժեշտ կենսամակարդակի իրավունք, երեխայի լավագույն շահ

Ключевые слова: *ребенок, оставшийся без попечения родителей, право на жилое помещение, опека, попечительство, приемная семья, подопечный, приемный ребенок, право на необходимый уровень жизни, наилучшие интересы ребенка*

Key words: *a child without parental care, the right to housing, guardianship, custody, foster family, fosterer, guardian, the right to an adequate standard of living, the best interest of the child*